

УДК 159.732.1

Койчуманова Н.М.

*Эл аралык Кувейт университети,
филология илимдеринин доктору, Э. Ибраев атындагы журналистика жана
коомчулук менен байланыш кафедрасынын баишысы, профессор*

Масалбеков Нуркалый

*Эл аралык Кувейт университетинин «Журналистика» багытынын Ж(б)-18
группасынын студенти*

ТЕРГЕМЕ СӨЗДӨРДҮН БҮГҮНКҮ КҮНДӨГҮ АБАЛЫ ...

Корутунду. Макалада социалдык изилдөөлөргө таянып, учурда тергеме сөзгө көңүл бурган жарандардын аздыгы тууралуу айтылып, анын олутту экендигин далилдөөгө аракет жасалат. Руханий баалуулуктарды калыптандыруучу, тарбия менен таалимди берүүчү чоң нерсе бул оозубудан чыккан сөзүбүз тандалып алынып, тилекке каршы, акыркы учурларда бул нерсеге да көңүл бөлүнбөй жатканына даилдер келтирилет.

Негизги сөздөр: табу, эвфемизм, «Манас» эпосу, өлүм, тергеме сөз, ММК, анализ

Койчуманова Н.М.

*Международный Кувейтский университет, доктор филологических наук,
заведующая кафедрой журналистики и связей с общественностью имени*

*Эсенгула Ибраева, профессор***Масалбеков Нуркалый**

Международный Кувейтский университет, студент направления

«Журналистика»

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЭВФЕМИЗМОВ ...

Аннотация. В статье приводятся данные социальных исследований, в которых говорится о малом количестве людей, которые в настоящее время склонны к **эвфемизму** слов, и делается попытка доказать его серьезность. Большая вещь, которая формирует духовные ценности, воспитывает и учит, - это то, что из **уст** выбирается наша речь, и, к сожалению, в последнее время приводятся доказательства того, что этому тоже не уделяется должного внимания.

Ключевые слова: табу, эвфемизм, эпос "Манас", смерть, СМИ, анализ

Koichumanova N.M.*International Kuwait University, doctor of philological sciences, Head of the department of journalism and public relations named after E. Ibraev, professor***Masalbekov Nurkaly***International Kuwait University, student of «Journalism»*

THE CURRENT STATE OF EUPHEMISMS ...

Annotation. *The article cites data from social studies that talk about a small number of people who are currently prone to euphemism of words, and an attempt is made to prove its seriousness. The big thing that forms spiritual values, educates and teaches, is that our speech is chosen from the mouth, and, unfortunately, evidence has recently been given that this is also not given due attention.*

Key words: *taboo, euphemism, Manas epic, death, media, analysis*

Кыргыз элибиздин жашоо турмушунда сөздүн күчү өтө чоң мааниге ээ болгон. Философиялык мааниси да өтө терең. «Сөздү айтканча, сөз сенин кулуң, айткандан кийин сен анын кулусуң» – деп, ата-бабаларыбыз бекеринен айткан эместир. Ошол сымал 22 кылым боюу сөздүн мааниси кыргыз элинин жаны менен барабар болуп келген. Сөздүн ичинен дагы өтө аяр амиле кылып, жымсалдатып, орой эмес жумшак айтып жүргөн сөздөр өтө көп. Ошолордун ичинен өлүм маселесине байланыштуу учурлар ...

Өлүмгө карата колдонулган эвфемизмдердин ар кандай түрлөрүн дүйнө элдеринин баарынан эле жолуктурууга болот. Калайык-калк үчүн өлдү деген оор сөз кулакка жагымсыз, суук кабар катары сезилбей койбойт. Муну түз айта салбай, жымсалдап, жумшартып айтуу үчүн колдонулган көптөгөн эвфемизмдер пайда болушу мына ушундай себептерге байланыштуу.

«Манас» эпосунда көчмөн турмуштагы кыргыздардын эки миң жылдан ашуун тарыхындагы урунттуу окуялары, каада-салт менен үрп-адаттары көркөм чагылдырылган. Чыгармада кандуу кагылыштар арасында көптөгөн өлүмгө тиешелүү үрп-адаттык, салтык жоосундар кеңири берилген. Эпосто кыргыз элинин, чет жана ички душмандардан сактаган кыргыз баатырларынын өлүмү жана өлүмгө байланыштуу тергөөлөр кеңири камтылган. [2, 222-б]. Ал эми бүгүнкү күндө өлүм тергөөлөрү кыргыздардын арасынан сүрүлүп бара жаткандай туюлат. Себеби жаштар менен карылар каза болгондо бир гана адамдар эмес көрүнүктүү ММК ал адамды өлдү же болбосо өлтүрүп кетти деген дисфемизм [4, 22-б] менен беришет. Кыргыз тилиндеги өлүмгө байланыштуу тергөөлөр, көңүл айтуулар, өлүм тууралуу угузуулар жалпы маалымат каражаттарында дүйнөдөн өткөн адамдын өмүрү жана аткарган иштери чагылдырылган макалалар аркылуу берилет. Массалык маалымат каражаттарында кандайдыр бир адамдын өлүмү тууралуу берилген материал *некролог* деп аталат. Некролог деген сөз грек тилинен кирген, кыргызча *vekpog* – *өлүк же өлгөн*, *logos* – сөз дегенди билдирет [3, 325-б].

Ал эми бүгүнкү күндө жаштар арасында тергөө сөздөр пайдаланылбайт. Эгер ушул калыпта эле кете берсек анда тергөө сөздөр 5-6-жылда архаизмге кирип кетүү коркунучу бар. Бул нерсеге далил болушу үчүн жаштар арасында атайын сурамжылоону жүргүздүк.

Өлкөбүздөгү болуп жаткан өзгөчө кырдаалга байланыштуу, сурамжылоо он-лайн түрүндө болду. Изилдөөнүн жүрүшүндө катышуучуларга оңой жана түшүнүктүү, ошол эле мезгилде акырында конкреттүү жыйынтыктарды алуу үчүн бардык суроонун үстүнөн иштеп чыктым.

Изилдөөнүн объектиси: жалпысынан изилдөөгө 15 жаштан 50 жашка чейинки 80 адам катышты.

Изилдөөнүн тажрыйбалык мааниси. Бул изилдөөдө табуу тууралуу маалыматты терендетип, мындан ары табунун өнүгүшүнө жана бул тармакта терс таасирин тийгизип жаткан факторлорду аныктоого, чечүүгө өбөлгө түзөт деген ишеничтемин.

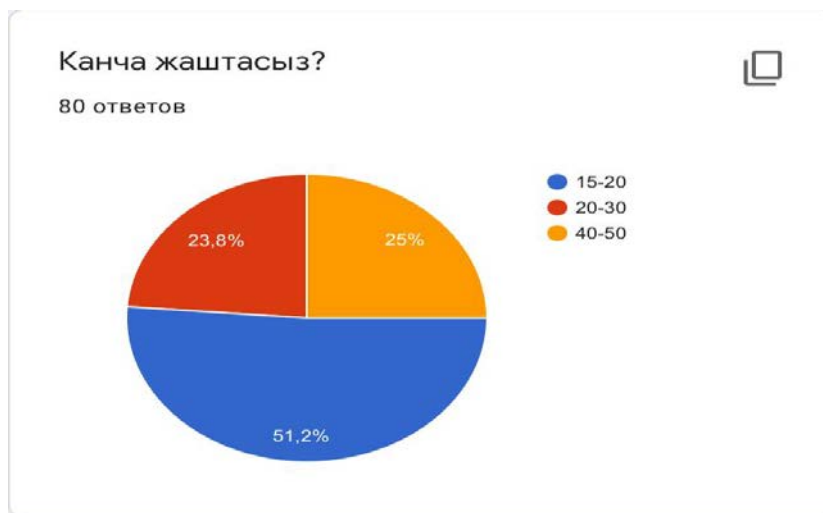
Сурамжылоону «Журналистиканын психология жана социологиясы» аттуу сабактын алкагында Эл аралык Кувейт университетин «Журналистика» багытында окуган Ж(б)-1-18 группасынын студенттери социологиялык изилдөөнүн өзгөчөлүгү, этаптары, кандай ыкмалар колдонулганын, тандоо (выборка) кандай жүргүзүлөрүн ж.б.түшүнүктөрдү иш жүзүндө талдап, карап чыгышты.

Изилдөөдөн төмөнкү жыйынтыктарга келдик:

1. Ал эми жаш курагы боюнча тактап айтсак, 15-20 жаштагылар – 51,2%, 20-30 жаштагылар – 23,8%, 40-50 жаштагылар – 25%ды түздү. Бул көрсөткүчтөрдү төмөнкү 2-Диаграммдан көрсөк болот.

2.

1 - Диаграмма

II. Сурамжылоого катышкан адамдардын иштөө учурларын карап чыгалы

Студент – 46,3%;

Мамлекеттик жумушта – 8,8 %;

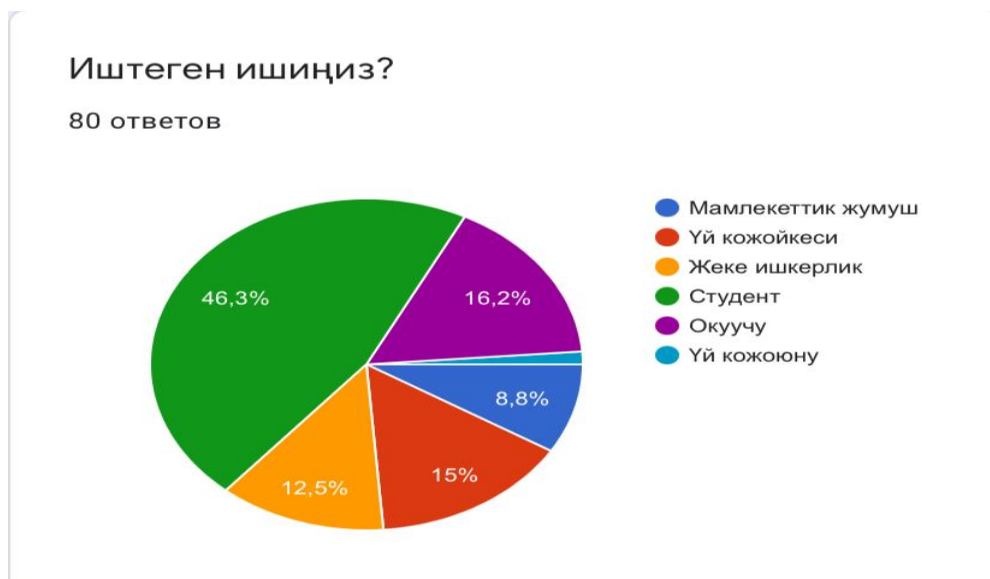
Окуучу – 16, 2%;

Үй кожойкеси – 15%;

Жеке ишкерлик – 12, 5%;

Үй кожоюну – 1, 2%;

2 – Диаграмма

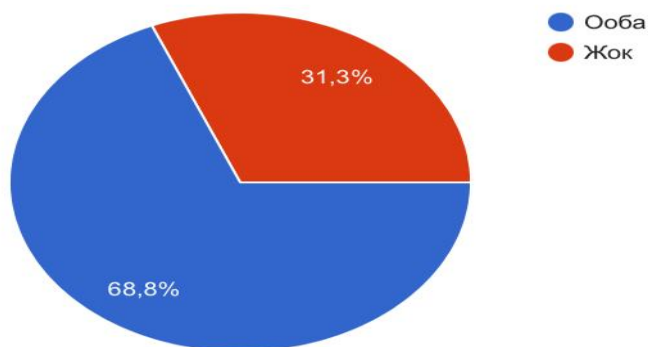
Табу деген эмне дегенге 70% туура жооп берген, 20% өсүмдүк деген, 10% кыймыл аракет деген жоопторду берген.

Тергеме сөздү уктуңуз беле деген суроого жалпы жонунан 68,8% ооба дечиң белгилеген, ал эми 31, 3% жок деген. Демек мынча көп болгонун себеби маалыматтын жеткиликтүү болбогонунда

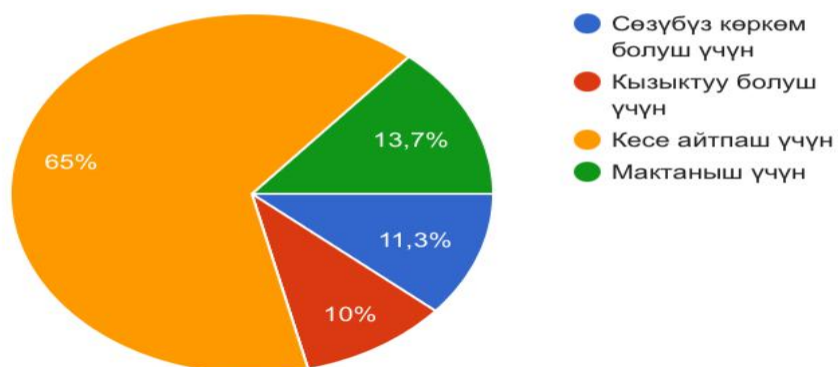
Тергеме сөз деп уктуңуз беле?

80 ответов

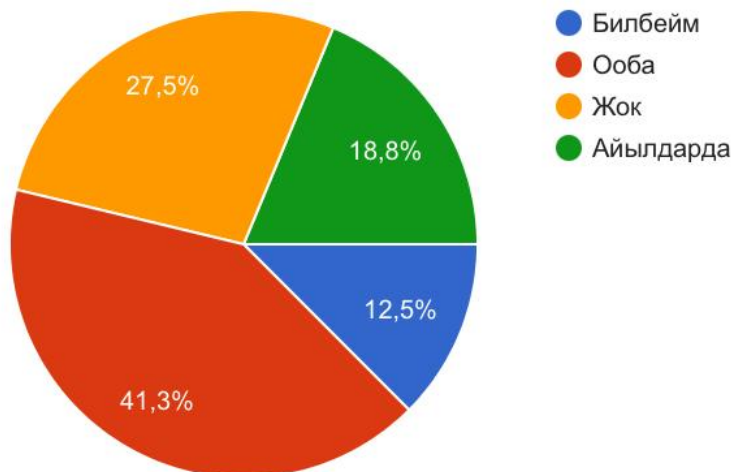
Тергеме сөздү эмне үчүн колдонобуз?

80 ответов

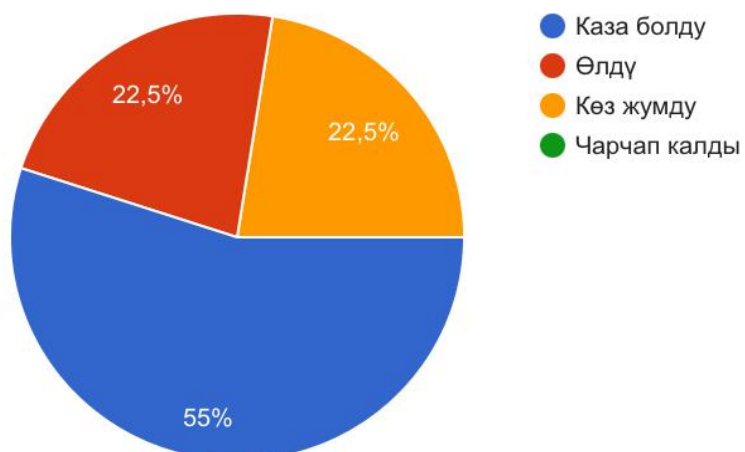
Бүгүнкү күндө тергеме сөздү колдонобузбу?

80 ответов

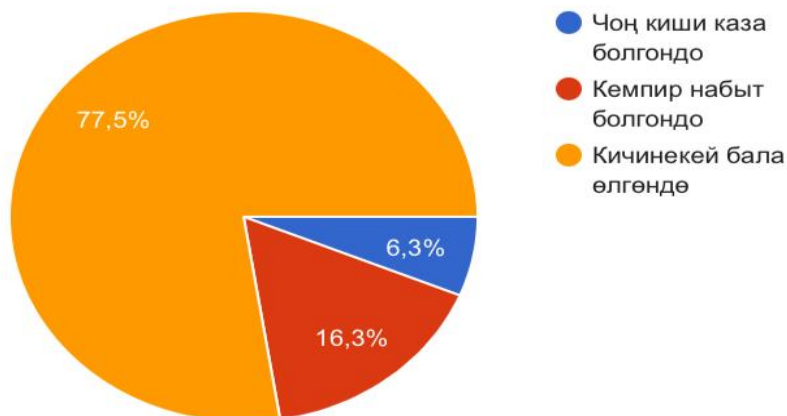
Адам өлгөндө эмне деп айтасыз?

80 ответов

Чарчап калды деп кимдерди атайбыз?

80 ответов

Тергеме сөздүн пайдасы барбы? Оюңузду жазып кетсеңиз болот...

80 ответов

Тыянак

Жыйынтыктап айтканда, биз «Манас» эпосунан көптөгөн жакшы нерселерди ала алабыз. Кыргыз тилинде жалпы тергөө маселесине Ахмет Гүнгөр 2006-жылы «Ооруга байланыштуу тергөөлөр», Назгүл Салаева 2013-жылы «Адам аттарына жана жаныбар аттарына байланыштуу тергөөлөр» темасында кандидаттык диссертация жакталган, ал эми Айзада Максүтова «Кыргыз тилиндеги өлүмгө байланыштуу тергөөлөр» атуу кандидаттык диссертациясын жактоонун алдында турат.

Сунуш айтайын дегеним, тергөөлөргө байланыштуу атайын бир сөздүк түзүлүп, окуу программасына киргизилсе, окуучулардын, студенттердин сөз байлыгы кеңейип тергөө сөздөрүн пайдаланса сүйлөө маданиятында чоң өзгөрүш болмок деп эсептейм.

Колдонулган адабият:

1. Абдулдаев Э. Азыркы кыргыз тили. - Бишкек: Кыргызстан, 1998. - 255 б.
2. Каралаев С. «Манас» эпосу
3. Сапарбаев К. Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы. - Бишкек: «Кыргызстан-Сорос» фонду, 1997. - 325 б.
4. Усубалиев Б.Ш. Ахмет Гүнгөр. Ооруга байланыштуу тергөөлөр. Тил тагдыры – эл тагдыры. - Бишкек, 2003. - 60-75 б.
5. Юдахин К.К. Кыргызча-орусча сөздүк. - М.: Сов. энцикл., 1965. - 973 б.

Koldonulgan adabiyat:

1. Abduldaev E. Azırkı kırız tili. - Bişkek: Kırızstan, 1998. - 255 b.
2. Karalaev S. "Manas" eposu
3. Saparbaev K. Kırız tilinin leksikologiyası jana frazeologiyası. - Bişkek: "Kırızstan-Soros" fondu, 1997. - 325 b.
4. Usubaliev B.Ş. Ahmet Güngör. Ooruga baylanıştuu tergöölör. Til tagdırı – el tagdırı. - Bişkek, 2003. - 60-75 b.
5. Yudahin K.K. Kırızça-oruşça sözdük. - M.: Sov. entsikl., 1965. - 973 b.